

Tubalengandik Aitorrengana

De Tubal a Aitor

De Tubal à Aitor

From Tubal to Aitor

TOLEDO, Ana
Euskaltzaindia. Deustuko Unibertsitatea

Sarrera data: 2012-02-21

Onartze data: 2012-07-16

Euskera. 2011, 56, 3. 697-718. Bilbo
ISSN 0210-1564

Errenazimenduan historiaren barrutian jaio zen Tubalen ondotik dator Erromantizismoan legenda jaioleku izan zuen Aitor. Ez ditu bakarrik jaiotze-garaiak eta jaiolekuak be-reizten. Baita iturri desberdinetatik edanaz sortuak izateak ere. Haatik, Garibayk moldatu-tako Tubalek eta Xahoren eskutik datorren Aitorrek euskaldunen jatorria eraikitzen dute, asmo jakinari erantzunez: giza komunitate honen identitate-ezaugarriak definitu gainerako komunitateen aurrean.

Hitz-gakoak: identitatea, Errenazimendua, Erromantizismoa, historia, legenda, biblistak, euskara.

Tubal hunde sus raíces en la historia de la época renacentista, mientras Aitor lo hace en la leyenda de la época romántica. Además de la época y el tipo de texto en el que se conforman, las diferencian las fuentes a las que acudieron sus respectivos autores. Sin embargo, comparten fines. Tanto Garibay al acudir al Patriarca Tubal como Xaho al Patriarca Aitor pretenden presentar los rasgos de identidad de un pueblo en relación a los demás.

Palabras clave: identidad, Renacimiento, Romanticismo, historia, leyenda, biblistas, euskara.

Tubal plonge ses racines dans l'histoire de la Renaissance, alors qu'Aitor a les siennes dans la légende de l'époque romantique. Mis à part l'époque et le type de texte dans lesquels ils naissent, leurs différences viennent des sources auxquelles leurs auteurs respectifs ont fait appel. Ils ont pourtant les mêmes buts. Garibay, lorsqu'il évoque le Patriarche Tubal et Xaho, lorsqu'il évoque le Patriarche Aitor, veulent tous les deux montrer des traits d'identité d'un même peuple par rapport aux autres.

Mots-clés: identité, Renaissance, Romantisme, histoire, légende, biblistes, langue basque.

Tubal was born in the midst of the history of the Renaissance while Aitor does so in the legend of the Romantic period. These two legends are not only distinguished from each other by the eras and places of birth, but also because they were created by feeding from different sources. However, Tubal adapted by Garibay and Aitor by Xaho construct the origin of the Basques by addressing one aim: to define the identity features of this human community before the rest of the communities.

Keywords: identity, Renaissance, Romanticism, history, legend, Biblists, Basque.

Gauza ezaguna da Aro Modernoaren ezaugarri izan zela norbere komunitatearentzat harik eta antzinaterik bikainena eraikitzea. Ez zebiltzan debalde lantegi horretan.

Antzinate grekolatindarrak liluratu du Mendebaldeko gizakia: Erdi Arotik Aro Modernora igarotzeak dakarren iraultza kultural ikaragarriaren eraginea, Antzinate grekolatindarra eredu bihurtzearen ondorio da. Antzinate grekolatindarreko kulturara begira jarri ziren: horra itzultzea zuten jomuga, edo egokiago esanda, Antzinate grekolatindar horren errautsetatik denbora berriei bizitza ematea. Mendebaldeko gizakiak birjaiotzea nahi du eta eragiketa horren bidez gizaki moderno bihurtzea.

Antzinate grekolatindarreko kulturara itzultzeak, igarotako mundua «berpizteak» edo Antzinate horretako errautsetatik denbora berriei bizitza emateak zeharo gainditzen zuen adierazpen artistikoaren barrutia. Ez zen bakarrik orduko arte-formak eredu gaindiezintzat jotzen zituztela, eta horregatik, imitatu egin nahi zituztela. Hori baino sakonagoa zen iraultza: Aro Modernoko gizakiak, bizitzaren ikuspegi berria, gizakiaren ikuspegi berria bilatzen du Antzinatean. Hala, ikuspegi teozentrikotik antropozentrikorako jauzia egiten du. Ikuspegi antropozentrikoaren alderdi funtsezko bat indibidualismoa da: «ni»a sistema ororen gunean kokatzera jotzen du. Indibidualismoaren ondorioz, Erdi Aroko mundu-ikuskeran lekurik ez zuten ezaugarriak nabarmentzen hasten dira: dela harrotasun intelektuala erakustea, dela fama eta ohorea eskuratzea jomuga izatea, fama eta ohorea eskuratuz betikotasuna lortzea...

Aitorpenarengatik borroka da identitatea eta borroka horren harian erazten da bestetasuna, beste izatea. Horrenbestez, identitatea, aurrenik, bestearengandik bereiztea, desberdintzea da. Bereizi, gizabanako-mailan, bereizi giza talde mailan, jakina. Errenazimenduko indibidualismoa gizabanako mailan kokatutako sistemaren gune ez ezik, giza talde mailan kokatutako sistemaren gune ere bada. Giza komunitateek gainerako giza komunitateengandik desberdintzen dituzten ezaugarriak dituzte. Ezaugarri horien berri emateko ordua da. Nor diren bilatu, aztertu, mugatu eta besteei adierazteko tenorean daude. Horregatik, ez zebiltzan debalde nor bere komunitatearentzat antzinaterik bikainena eraikitzen ari zirenean: nor zen erakutsi behar zion komunitate bakoitzak bere garaikideei.

Testuinguru honetan, herri-hizkuntzekiko eta historiarekiko interesa pizten da¹; izan ere, jatorriak eta hizkuntzak eratzen dute, buruen-buruenik, giza taldearen identitatea. Giza komunitate jakina osatzen duten gizakiek hizkuntza eta jatorri berbera partekatzen dute. Partekatzen dutenak batu egiten ditu eta gainerakoengandik bereiztu. Giza komunitatearen ezaugarri bereizle diren hizkuntza eta jatorria, zenbat eta duinago izan, orduan eta hobeto. Hartara, beste komunitateen aurrean ezaugarri identitario bikainekin ager daitezke.

Jatorria eta hizkuntza nahasi gabeak badira, hainbat hobe. Hizkuntzak nahasi gabea izateaz gain, landua izan behar du mailarik gorenena lortzeko. Bada hizkuntza landuaren kategoria eskuratzeko ezarritako eskakizunik: idazkeran erabilia, gramatikaren iragazitik iragazia... Eskakizun horiek betetzen ari dira modernitatera jaio nahi duten gizaki hauek. Euskararen XVI. mendeak ere izpiritu horrekin bat egin izanaren erakuskaririk utzi du: Etxepare harro azaltzen da euskara idatziz eman duelako, bada errefrauk bildu eta argitara ematen duenik... Giza komunitate desberdinek hizkuntza landuaren kategorian ikusi nahi dute beren hizkuntza, herri-hizkuntzaren maila gaindituz.

Azken batez, Errenazimenduak, gizabanako nahiz giza talde mailan, ziguilu bereziaren eramaile izatea balioztatzen du: identitateren bat izatea. Izan, denak, erakutsi egin behar du bere nolakotasuna, gainerako giza komunitateen artean kokatzeko: identitate desberdinak dituzten giza talde guztiek ez dituzte gradu bereko identitateak. Ezarrita dauzkaten kanon batzuen arabera neurtu egiten dute identitatearen nolakotasuna. Gradurik gorenena lortzea da giza komunitate guztien helburua, gainerako giza komunitateen aurrean ezaugarriarik duinenen jabe izanaz aurkeztea estimu handitan daukatelako: ospea norberaganatuz, jaiotzen ari den mundu moderno horretan nor izatea eskuratu behar dute.

¹ «A medida que avanza el Renacimiento, la erudición de los hombres de letras se orienta hacia el estudio de la antigüedad de cada pueblo, y este pueblo, cada vez más, coincide en ser aquella comunidad o “patria” a que pertenece el autor. (...). El interés del investigador por sus compatriotas, que deriva de una solidaridad fundamental con el grupo de sus contemporáneos, impulsa a querer colocar a éstos por delante de todos los demás, y para elevarlos de tal manera se les construye el pedestal de una antigüedad propia, que se pretende tan ilustre o más que la de latinos y griegos». Maravall, J. A., 1986, *Antiguos y Modernos*, Madrid: Alianza Editorial, 407.

Errenazimenduko historiografiaren lana izan zen nor bere komunitatearen antzinatea eraikitzea². Euskal historiografia, euskaraz gabe, erdaraz garatu zen: Martinez de Zaldibia, Garibay, Ibargüen-Cachopin... lekuko. Ez da hau erabilitako adierazpen-bitartekoan egindako aukeraz jarduteko lekua, baizik eta, baliatutako hizkuntzaz landa, garaiko kezken isla zenbaterainokoa izan zitekeen atzematekoa. Alderdi honetatik, aski da Garibayren *Compendio Historialera* (1571) jotzea, Aro Modernoko gizaki berrien ikuspegitik mamituta dagoela ikusteko. Esaterako, Aro Modernoko ikuspegitik epaitzen du euskararen egoera. Hala, urtealdi horietara iritsita, euskarak arautuko lukeen gramatikarik gabe jarraitzea deitoratzen duenean, badu motiborik: bereganatua du herri-hizkuntzaren eta hizkuntza landuaren mailen artean bere orainaldiak ezartzen duen aldea. Edo Tubal Espainiara ekarri –«la venida a España del Patriarcha Tubal su primer Rey»– eta Espainian «su asiento y habitación en la región de Cantabria y tierras de Navarra»³ jartzen duenean, giza komunitate baten jatorria Aitalehen batengan kokatzen ari da: Garibayk ezagutzen du bere garaian jatorri Aitalehenduna ala gabea izateak daukan esanahia. Halaber, badaki, Aitalehenaren identitate-ezaugarriak zein irizpideren arabera ebaluatzen diren. Tubalen ondorengoak beste jatorri bat duten giza komunitateengandik bereizten ari da. Egiteko horretan sustrai sakonak eta bikainak atxikitzen dizkio zehazten ari den komunitateari.

Tubalek ekarri zuen euskara: hizkuntza garbia eta biribila⁴. Beraz, Tubal jatorri duen giza taldea besterekin nahasi gabea da: Aitalehen ezaguna du. Aitalehenak ekarritako hizkuntza gordetzen jarraitzen du.

Jakina denez, mendetako iraupena lortu zuen Garibayk aurkitutako antzinateak. Aurkikuntzaren funtsarekin bat egin zuten Andres de Pozak, Bal-

² «Una pasión prenatal, con todo lo que ésta tiene de preferencia por la comunidad presente a la que se pertenece, impulsa una historiografía que se desarrolla muy tempranamente en España y en Francia, empeñado en construir todo un remoto pasado, cuya antigüedad y grandeza sea el fundamento sobre el cual se levante la superioridad del grupo actual, al que políticamente se está vinculado». Maravall, J. A., 1986, 415.

³ Garibay, E. de, 1571, *Los quarenta libros del Compendio Historial de las Chronicas y universal Historia de todos los Reynos de España*, I, Barcelona: Sebastián de Cormellas, 1628, 81.

⁴ «está verificado ser la lengua cántabra pura y perfecta». Garibay, E. de, 1628, 92.

tasar Echavek, Jose Moretek, Manuel Larramendik, Juan Antonio Mogelek..., nahiz eta, XVI. mendetik XVIII. mende bukaerarako ibilbide horretan egon zen historialaririk Garibayk aurkitutako antzinatetik lerratu zenik: Arnaud Oihenartek *Notitia utriusque Vasconiaen* (1638) beste euskarri batzuen gain eraiki zuen historia. Oihenartek oso bestela ikusia zuen Euskal Herriko antzinatea: euskaldunen lurraldean bertan, jatorri biblikotatik urrun. Baina, ez Oihenarten historiak, ez bere gainerako idazlanek lortu zuten eraginik Euskal Herrian. Han, XVII. mendean, isolaturik gelditu ziren luzaroan.

XIX. mendean oraindik Garibayren aurkikuntzak badu lekurik jende eskolatuaren artean, sinesgarriago egin nahi duten ñabardurak eranstean diren arren. Antonio Tovarrek, Juan Antonio Mogelez diharduela, «ya pisa en el siglo XIX que está iniciándose» esaten du, eta baiezipena indartzeko, Mogelengandik honako aipamen hau jasotzen: «Yo no he dicho ni diré que Tubal viniese en persona. El mismo Masdeu no dice tampoco que fue él el que vino, sino sus descendientes y los de Tarsis...»⁵.

Tubalek historiaren barrutian egin zuen agerrera XVI. mendeko Euskal Herrian. Hegoaldeko ikasiek, hizkuntzaren eta historiaren barrutia aztergai hartu zutenean, ez zuten auzitan jarri Tubal Aitalehena. XIX. mendearan lehen erdiak onenak emanak zituenean, ordea, Hegoaldean ez, baina Iparraldean, historiaren eremutik legendarako jauzia eginaz, Aitalehen berri batek egin zuen agerrera: Joseph Augustin Xahoren *Aitor. Légende Cantabre* (1845) Aitorrengan jartzen du euskaldunen jatorria.

1. Joseph Augustin Xaho: *Aitor. Légende Cantabre*

Urtebete lehenago sortua zuen *Ariel* aldizkariko zenbaki desberdinetan argitaratu zuen Xahok legenda 1845ean. Tamainarengatik ez zituzkeen gaundituko liburuxkaren neurriak, baina, zeinahi dela ere arrazoia, inoiz ez zuen plazaratu liburu gisa, liburuiko zati bihurtzera heldu zen arren. Aldizkariko argitalpenetik bi urtera *Histoire primitive des Euskariens-Basques, lan-*

⁵ Tovar, A., 1980, *Mitología e ideología de la lengua vasca*, Madrid: Alianza Editorial, 109.

gue, poésie, moeurs et caractère de ce peuple: introduction à son histoire ancienne et moderne (1847) idazlaneko atal bat osatuz eman zuen berriro.

Argitalpen-modu bera izango du gaztelaniaz: Arturo Campionek *Revista Euskarako* zenbaki desberdinetan kaleratu zuen (1878-1879) itzulpena⁶. Ordura arte frantsesaren ezaguera nahitaezkoa zuen euskaldunak bere Aitalehen legez aurkezten ziotenaren berri izateko. Aurrerantzean, gaztelania zekitenen eskura ere egongo da. Euskarazko itzulpenak XXI. mendera arte itxaron beharko du.

XVI. mendeko historia du jaioleku Tubal Aitalehenak: historia sorkuntza artistikotik zientziatik baino hurbilago dagoen garaia da. Aski da gaztelaniaren barrutiko Errenazimendu literarioa begiratzea, literatur genero tradizionalen mugak gaindituz garatzen dela atzemateko. Genero epiko, liriko eta dramatikoetatik at ere bada sorkuntza artistikorik: historia eta elkarrizketa lekuko. Denborak aurrera egin ahala, ordea, zientzia eta sorkuntza artistikoa bereziz joango dira, gero eta gehiago bereziz, hain zuzen ere. XIX. mendeak atea jo zuenerako, Tubal bezalako Aitalehen batek ez zeukan lekurik historia bezalako jakintzaren alor batean, oinarri zientifiko sendoagoak eskatzen zituelako. Arestian Mogelengandik jaso den pasarteak berak iradokitzen du jende ikasiak jakintzaren alorra asmaziotik urrutiratu egin nahi duela: «gehiegizko» deritzo Tubal bera etorri zela onartzeari. Jakintzaren alorraren eskakizunekin akortago letorkeen zerbait behar du Mogelek: asmazioa arintzen eta zorrotzasunean irabazten joatea gero eta eskakizun larriagoa da.

Halere, jakintzaren alorrak jarritako iragazkitik iragazterik ez zuen antzinatearen eraikuntzak ez zeukan desagertu beharrik; ez behintzat nahitaez; izan ere, aurki zezakeen beste kokapen bat, fikziora jotzen duten generoek

⁶ Itzulpena libre samarra da. Esaterako, Xahok Aitorren bikotekideari Amagoia izena ematen dio. Izen propiorik gabe azaltzen da Campionen itzulpenean. Vahan Sarkisian-ek alde nabariak atzematen ditu Xahoren testuaren eta Campionek eginiko itzulpenaren artean. Hainbesteko aldeak non «Arturo Campion: traductor y coautor de la leyenda de Aitor» izenburupean heltzen dion gai honi. Ik. *Joseph-Augustin Chaho. Aitor.-Légende Cantabre. Aitor: Leyenda Cantabra. Aitor-Kantabriar kondaira*, Bilbao: Erevan, 2008, 74. or. eta hurrengoak. Argitalpen honetatik jasoko dira Xahoren legendatik aurrerantzean egingo diren aipamenak.

eskainitako aterpean. Berez, euskaldunen Aitalehen berriak legenda batean hartu zuen bizitza. Argitalpen-data ikusita ez du harridura-izpirik eragiten sorkaria bideratzeko erabili zen generoarekin topo egiteak. Erromantizismoa indarrean dago; legenda, Erromantizismoak estimatzen duen generoa da.

Gaztelaniaz idatzi zuen Garibay arrasatearrak eman zion bizitza Tubali, noiz eta estatu modernoan jaiotzaren garaian, giza komunitate bakoitzak bere nortasun-agiria gainerako komunitateen aurrean erakutsi behar zue-nean. Haatik, orduko modernoan «birjaiotzeak» ez zuen lortu euskal komunitatearentzat, etorkizunean euskal komunitate legez bizi izaten jarraitzeko behar zituen beste bitarteko. Euskalduna odol garbiko, prestu egiten duen Aitalehen batengandik bazetorren ere, bere hizkuntza desagertzeko egoera larrira heldu da; mundu idatzira jai giroan sartu zen euskara prestigioa galduz joan da. Euskara atzera egiten dakusa Humboldt-ek XIX. mendean hastapenean, 1801ean, eta mende bateko iraupena izatera iritsiko ote denez zalantzak ditu⁷. Mende erdi igaro eta gero, 1853an, Jean Martin Hiribarrenek zionez, «Zenbatak jakitea eskara herriko / Ez baitute kondatzen bi ardi-tendako!»⁸: zenbaitetik bi zentimotan ere ez badauka herriko euskara jakitea, ez dauka prestigio handirik!

Euskal Herriko gizartean euskal komunitatearen bizitza ahultze-prozesu etengabearen barneraturik zela, ahultze-prozesuari aurre egiteko aukera berri bat dator, herri eta hizkuntza baztertuak babestea bilatzen duen giroa, aurreko aukeran komunitatearen iraupena ziurtatzeko behar besteko oinarriak eskuratu ez zituztenentzat. Europako Mendebaldean bada aldaketarik:

⁷ «Ya en el día tiene que retroceder a la montaña, de decenio en decenio cada vez más, acosada por todos lados, tratada como por mala madre precisamente por la parte más ilustrada de la nación, y es de prever que su decadencia tomará de aquí en adelante una marcha aún más acelerada. (...). En menos de un siglo habrá desaparecido quizás el vascuence de la serie de lenguas vivas y hasta en los nuevos tiempos hubo fenómenos semejantes». Humboldt, W., *Los vascos: apuntes sobre un viaje por el País Vasco en primavera del año 1801*, Donostia: Auñamendi Argitaletxea, 1975, 13.

⁸ Hiribarren, J. M., 1994, *Euskaldunak*. Patxi Altunak, Gurutze Aldabaldetrekuk eta Amaia Bonetak prestatutako edizioa, Bilbao: Udako Euskal Unibertsitatea, 17-18 bertzo-lerroak. Aurrerantzean egingo diren aipamenak edizio honetatik jasoko dira.

Las conquistas de Napoleón en toda Europa reforzaron la expansión de las ideas revolucionarias e hicieron aflorar los sentimientos nacionalistas en Alemania e Italia, pero también produjeron efectos en España, Polonia, Bélgica, Rusia y Portugal. Esos sentimientos se manifestaban en una actitud de resistencia ante el dominio extranjero, es decir, ante el imperialismo francés. Como consecuencia, cobraron un nuevo valor las costumbres nativas, las instituciones locales, la cultura y la lengua tradicionales⁹.

Errenazimendua herri-hizkuntzak kultur hizkuntza bihurtzeko lantegian murgildu zen buru-belarri. Orain, erromantizismoaren etorrerarekin, nork bere hizkuntza lantzeko gonbita dator berriro: hizkuntza da giza komunitatearen izaera berezia mugatzen duen osagai garrantzitsuenetakoa. Nola Errenazimenduak hala Erromantizismoak bereizirik dagoena balioztatzen dute. Gizabanako edo giza talde mailan bereizirik dagoenaz jarduteak erakartzen ditu erromantikoak¹⁰.

Oso konplexua, oso plurala, baita kontradiktoria ere, den mugimendu erromantikoan indarra hartu zuen joeretako batek Alemania du gune. Herder-ek, esaterako, 1767rako adierazita zeukan herri bakoitzak bere izaera berezia duela. Zeinahi nazioen izaera berezia bere herriaren izpirituan azaltzen da. Izaera berezi hori herri horren ohitura, erakunde, arte eta literatur lanetan adierazten da eta bere baitan du balioa.

Arrunta izan zen erromantikoengan leku exotikoetan edo iragandako denboretan orainaldiak eragindako frustrazioari ihes egiteko modua bilatzea. Giza komunitate baten izaera berezia zedarritzeko aukera aproposa ere eskaintzen zuen lehen aldiak.

Testuinguru honetan sortzen du Xahok euskaldunen Aitalehen berria: Tubal gabe, Aitor da; historia gabe, legenda du bizileku. Beraz, fikziozko

⁹ Romero, D., 2006, «Introducción», in Romero Lopez, D. (ed.), *Naciones literarias*. Barcelona: Anthropos Editorial, 11.

¹⁰ «El foco irradiante del romanticismo, como el de cualquier otra época, es, en nuestra tesis, el sentimiento individualista (...). Y es este alto grado de individualismo el que nos hace entender, de inmediato, la afición romántica por todo lo que está individualizado, lo que tiene carácter, lo que posee “color local”». Bousño, C., 1981, *Épocas literarias y evolución. Edad Media, Romanticismo, Época Contemporánea*, I, Madrid: Editorial Gredos, 27.

genero batean jaiotzen da Aitor eta, horrenbestez, irudimenari nahi hainbateko tartea egin diezaioke Xahok. Halere, historiarekin edo ustezko historiarekin lokarriren bat mantendu nahi izan balu bezala, dokumenturen batean aipatzen den norbaitengana jotzea aukeratzen du, honek Aitorren berri eman dezan. Zehazki, Silio Italiko poetak aipatutako Lararengana.

Dirudienez, Silio Italiko¹¹ poeta epikoak bigarren gerra punikoari eskaini zion poema epikoan, Eszipionen aurka adoretzu borrokatu zuen Lara gerrari bardularra goraiatzen du. Gerrari bikaina ez ezik, koblakari paregabea ere bazen Lara bardularraren esku uzten du Xahok Aitorren legendaren kontaketa. Xahoren *Aitor. Légende Cantabren* esatari baten ahotsetik ernetzen da Aitorren figura: Lararenetik. Enuntziatio-ekintzak badu subjektu bat: Lara. Subjektu honen enuntziatio-ekintza maila bateraino zehazten den lekuan –Gherekiz-en– eta denboran –euskaldunak Pirinioetan bizi direnetik hogeit hamar mendera egindako Ilbete-festan– garatzen da. Alabaina, Xahok ez du Lara mugatzen leku eta denbora koordinada hauetan kontaktzen duenaren esatari soil izatera: egile bihurtzeaz gainera, sorkariko pertsonaia bihurtzen du. Alegia, Xaho egile erreala, bere legenda sinesgarriago bihurtzeko edo, testu zahar batean aipatutako norbaitengana eskualdatzen du autoretza, sorkariaren errexitatzaile izateko egitekoa eman, eta errexitazio-ekintza hastear dela sorkariko pertsonaian itxuraldatzen du. Entzuleek Aitorren irudiarekin berarekin identifikatzen dute:

Il portait en ce moment une longue barbe blanche, qui lui descendait à la ceinture. Il s'était coiffé d'une mitre brillante, et avait drapé sur ses épaules la riche dalmatique, qui était le principal vêtement des mages et des devins, dans la république ibérienne. Et lorsque, d'un pas grave et majestueux, il s'avança jusqu'au bord de son estrade, appuyé sur une branche chêne (...), à la clarté de la pleine lune qui rayonnait sur tout le paysage au scintillement argenté des broderies symboliques qui ornaient le costume du barde travesti en vieillard, chacun reconnut l'image d'Aïtor, le grand ancêtre, le patriarche (19).

¹¹ Lehen mendeko politikari eta poeta erromatarra.

Honenbestez, Xahok, sortzaile, sorkariaren erreztatzaile eta sorkariko pertsonaia izateko eginkizunak izaki berberari ematen dizkio: Larari, Eszipioni aurre egin zion gerrari barduliarrari.

Horrenbeste erantzukizun bereganatzen dituen Larak, historian edo uszteko historian txertatzen ditu erroak. Ez hori bakarrik. Errenazimenduak ereduak jaun prestu legez aurkeztu zuen tipo ideala dirudi. Baltasar Castiglione *Il Cortegioanon* (1528) moldatu zuen jaun prestu perfektuak armetan bezain trebe izan behar zuen letretan. Eredu ernazentistak giza ahalmen guztien garapen bete-betea bilatzen du: fisikoena eta izpirituzkoena.

Bistakoa da, Larak ezin zituela menderatu letrak. Errenazimendukoa liburuaren gain eraikitako lehen kultura delarik, Castiglione bere garaiko pentsamendua erakusten du armetan eta letretan, bieran trebe izatea eredu eraikitzen duenean. Xahok ezin eraiki zezakeen letretan trebe zen pertsonaia, ez bazuen anakronismoan erori nahi: egokiago dirudi koblakari ezau-garriaz baliatzea, bere pertsonaiaren garaiarekin bat egiteko. Gerra punikoaren garaiko pertsonaia ezin izan daiteke Errenazimenduak aurkeztutako ereduak bezain fina: letrak trebetasunez erabiliko dituen, andreakin elkarriketan dotoretasunez jardungo duena, musika-tresnaren bat joko duena... «Landugabeagoa», trauskilagoa izango da: oraindik fintasuna baloratzera iritsi ez den zibilizaziokoa. Baina, Errenazimenduko ereduak bezala, ahalmen fisikoak eta izpirituzkoak uztartzen ditu: iaioa armen eta hitzaren erabilera, gerraria eta koblakaria, gerrarietan euskal gerraririk hoberena eta, koblakarietan euskal koblakaririk bikainena. Koblakari bete-betea: ez bakarrik hitzaz baliatuz sortzen duena, baita sortutakoa irudikatzen duena ere. Sortzaile legez, gainera, hitza modu artistikoan erabiltzeaz gain, ezaguerak zabaltzeko bitarteko bihurtzen du. Larari darion hitza ez dago entzuleen entretenimendu eta olgeta soilera bideratua: Aitor Aitalehenaren berri eman behar du. Lantegi horretarako hitzaren erabilera menderatzeaz gain, oro har, giza zientzietako eta, bereziki, filologiako ezaguerak menderatu behar ditu.

Honela bada, gerrari trebea eta koblakari jakintsua da Lara. Koblakari jakintsua den aldetik «letratua» dela gainera daiteke. Gisa honetan, buruz ondo jantzia eta armen eta hitzaren erabilera iaioa den norbait hautatzen

duenean Xahok, prestigio handiko statusaren jabe egiten ari da Aitorren legendaren sortzaile, errezeitzaile eta errepresentatzailea dena. Goi-mailako pertsonaiarentzat –Aitor–, goi-mailako sortzaile, errezeitzaile eta errepresentatzailea.

Makina bat gauza asmatu dute Larak sortutako Aitorrek eta honen ondorengoek:

C'est lorsque nous commençâmes à dénombrier les années par les inondations du Nil que nous inventâmes l'horloge d'eau, la clepsydre (41).

Ce sont les Ibères qui ont créé en Occident la science du calcul (45).

Les règles du calcul une fois connues, des observations attentives nous découvrirent bientôt les lois qui président aux phénomènes célestes (46).

C'est aux Ibères que les Européens doivent leur semaine de sept jours, et c'est par moi qu'elle fut instituée sur l'aspect des différentes phases de la lune pendant sa révolution synodique (48).

Les Euskariens, par dessus tous les peuples primitifs, furent les hommes du devoir. Ils ont créé la parole, l'art, la science, adoré la vérité, pratiqué la justice (59).

Tubali jatorri biblikoa izateak ematen bazion ospea, gizakiaren ibilbidera ekarritako aurrerapenak ezaugarritzen dute Aitor. Lehenak, historia izan zuen sorleku, bigarrenak legenda: testu-tipo arras desberdinak, erkaketa eragozten dutenak. Erkaketa baterako behar bezain homogeenak ez diren osagaiak alderatzeak dauzkan ahulezia guztiekin bada ere, Aitorrek Tubalek baino itxura «modernoagoa» erakusten duela erants daiteke. Idazketa-garaiak ere, hala izatea eskatzen zuen, hiru mendera hurreratzen baita, jaiotze-datetan daukaten alde. Itxura modernoagoa erakustearen kausa, oraingoz behintzat, alboratuz, kontua da, Tubalen ospea «sinesmenen» barrutiko genealogian irabazitako lekutik eratortzen den bitartean, arrazoian eta honen bidetik lortutako aurrerapenen barrutietan irabazitako lekutik eratorritzen dela Aitorrena. Giza ahalmenen garapenetik gizakiarentzat onuragarriak diren aurrerapenak ekarri dituzte Aitor eta honen ondorengoek. Tubalen prestigioaren euskarri bere jatorri biblikoa den neurrian eta Aitorrena, berriz, gizakiaren onurarako egindakoak, ikuspegi teozentrikoago ba-

ten adierazle da lehena eta, antropozentrikoago batena, bigarrena. Honako zentzu honetan, bai behintzat: Jainkoak hautatutako herriko kide eta Jainkoarekin harreman zuzena izandako norbaiten ondorengo izatearen gain eraikitzen bada Tubalen entzute handia, gizakiaren bizimodua errazten doazen asmakuntzak eginaz joan izanean oinarritzen da Aitorrena.

Laburbilduz, ospe handiko lehen aldia du Aitorrengan jatorria duen giza komunitateak: gizateriarentzat aurrerapen garrantzitsuak ekarri dituen Aitalehen batengandik dator.

Euskara ekarri zuen Tubalen aurrean, euskararen sortzailea da Aitalehen berria. Xahok aurkezten duen Aitor errealitateak erakusten diona izendatu beharrean aurkitzen da. Lantegi honetan, zeinu linguistikoa, arbitrarioa gabe, motibatutzat jotzen du. Adierazle - adierazien arteko harremanak arrazoi bati erantzuten dio¹².

Dena den, Tubalen eta Aitorren eraketa-moduetan egon daitezkeen aldeez harantz, eginkizun berbera betetzen dute: giza talde baten sorrera kokuatu. Aitalehen jakina izateak beste Aitalehen bat dutenengandik bereizten du giza taldea eta, zer esanik ez, Aitalehenik ez dutenengandik. Aitalehenak identitate berezi baten jabe egiten ditu bere ondorengoak: berak sortutako komunitatea gainerako giza komunitateak ez bezalakoa da.

Garbi dago identitate-ezaugarrien berri emateko Aitorrek darabilen prozedura. Uholdearen egunetatik hasi eta, euskal hitzen esanahia kontaketa antolatzeke ardatz eraikiz, garaikide dituen komunitateen ezaugarriek aurka jarritz definitzen du eratzen duen komunitatearen banakotasuna.

Nortasun bereziko komunitatea eratu zuen Aitorrek. Garaikide dituen komunitateak ez bezalako ezaugarriak ditu. Lau gauzak bereizten dute euskalduna zeltarengandik:

Quatre choses distinguent l'Euskarien du Celte: la langue, la religion, les moeurs et les lois (23).

¹² Ik. adibide ugarien artean hautatuko bat: «Mes lèvres tremblantes restèrent longtemps muettes; la parole était morte en moi: j'exprimai le silence par un mot (*itz-il*) qui signifie l'anéantissement de la parole» (27).

Euskal komunitate eta zeltarraren arteko aldea hizkuntzan, erlijioan, ohituretan eta legeetan baldin badago, bada beste ezaugarririk hasierako giza komunitateengandik euskalduna desberdintzen duenik:

Les euskariens, par-dessus tous les peuples primitifs, furent les hommes du devoir. Ils ont créé la parole, l'art, la science, adoré la vérité, pratiqué la justice; ils ont fondé, avec la société, la liberté civile, principe de tout ordre, de toute harmonie; et plutôt que d'accepter la servitude des Barbares ou de l'imposer aux tribus infidèles, ils se sont résignés à la fuite, à l'émigration; ils ont fait un pacte avec la mort. L'étranger, au contraire, fut le père de l'esclavage, il imagina la guerre, et produisit l'iniquité; peuple cruel, superstitieux, idolâtre, il méconnut Dieu, dans sa révolte contre les lois providentielles (59).

Azken batez, euskal komunitate bat badela erakustea da Xahoren helburua. Xede honek darama Aitor Aitalehenari bizitza ematera. Honen egitekoa, berriz, eratu duen komunitatea munduan kokatzea da: besteekiko harremanean euskal komunitatea definitzea.

2. Tubal / Aitor

Tubalek XIX. mendean bizirik bazirauen, galde daiteke, zerk eraman zezakeen Xaho beste Aitalehen bat sortzera, Tubalen usadioarekin hautsiz. Hona, Xahok Aitor asmatzean zukeen jomuga Jon Juaristirentzat:

En nuestra opinión, con la invención de Aitor, Chaho perseguía un doble objetivo: dotar a los vascos de un antepasado común, distinto del de los demás españoles (y, para ello, no servía Túbal, toda vez que el hijo de Jafet había sido considerado padre de los pueblos hispánicos por muchos cronistas e historiadores) y, en segundo lugar, separar absolutamente la genealogía del pueblo vasco de la de los pueblos semíticos, pues el mito del origen tubalista los asimilaba en cierta medida a los judíos. De ahí que Chaho evite aludir a los patriarcas anteriores a Abraham. (...). En cualquier caso, Aitor es un patriarca «ario», como los fundadores de los pueblos indo e iranio¹³.

¹³ Juaristi, J., 1987, *El linaje de Aitor. La invención de la tradición vasca*, Madrid: Taurus Ediciones, 96-97.

Zinez, Aitor ez da Espainiako lehen errege Garibayren esanetan Tubal zen bezala, ezta Iberiako errege Xahoren garaikide zen Jean Martin Hiribarenek adierazi bezala. Nolanahi ere, ez dirudi Xahok herrialde hispanikoe-kin behintzat arazo handiegirik zuenik, honela baitio: «Le plus ancien des peuples qui ait habité après nous la Péninsule espagnole, fut le peuple des Celtes» (22). Beraz, euskalduna jotzen du espainol penintsulako bizilagunik zaharrena: Iberiar penintsula izendapena erabili beharrik ere ez du somatu.

Nire ustez, Xahok ez du arbuiatzen Tubal: Tubalek eta Aitorrek jatorri desberdina dute, besterik gabe. Ikuspegi honen aldeko edo aurkako argumen- tuak ezin aurki daitezke Aitor. *Légende Cantabre* idazlanean, bai ordea, argi- talpen honetatik bi urtera Xahok plazaratu zuen *Histoire primitive des Euska- riens-Basques* idazlanean. Historia egitea asmo zuen testu honetan dioenez,

*Nous admettons avec les Biblistes que les Euskariens, ou, si on l'aime mieux, les Thuballiens, ont été les premiers et les plus anciens colons de la Péninsule espagnole*¹⁴.

Euskaldunak edo, hobeto esanda, Tubaldarrak izan badira penintsula es- painoleko lehen bizilagunak, zergatik sortu Aitor? Liburu berdineko beste pasarte batean erantzuna aurki daitekeelakoan nago. Honakoan, hain juxtu:

Le Vascon des Pyrénées, l'Euskarien, l'Ibère, n'a plus de livres an- tiques; il a perdu ses légendes, ses poèmes, mais il a conservé des monu- ments plus indestructibles, ses lois, les chants de ses bardes improvisateurs que le vieillard répète, que l'enfant retient, et, par dessus tout, une langue vierge et savante (170).

Horra hor gakoa: ustez galduak diren legendak berreskuratzeraz dator Xaho. Tubal, Biblisten eskutik, «zientziaren» barrutian azaldu zen; beste jatorri bat du Aitorrek: legenda batean hartzen du bizitza. Hau da, zientzia egitea bilatzen zutenen liburuak zituen bizileku Tubalek: dela Garibay edo Poza, dela Echave edo Larramendi... Egileak bere obra moldatzerakoan zientzia egiteko jarrera hartzen du eta gisa horretan jasotzera gonbidatzen hartzailea. Xahok, ordea, antzinako libururik, legendarik eta poemarik gor-

¹⁴ Chaho, J. A., 1847, *Histoire primitive des Euskariens-Basques*, I, Madrid, Bayonne: Chez Jayme- bon Éditeur, 168.

detzen ez zuen herri bati, zehazki, legenda bat berreskuratu nahi dio. Legenda hitza izenburura bertara eramanez, modu honetan bereganatzeko gonbita luzatzen dio hartzaileari.

Legenda bat berreskuratzeko zeregina bere buruari egotzi dion Xahok, hautatua du lantegi honi heltzerakoan baliatuko duen laguntzailea. Laguntzailea, liburuek, legendek eta poemek erabiltzen duten bitartekoa da, baina hauek bezain suntsigarria izan gabe. Suntsipenetatik salbu gorde den monumentua hizkuntza da: horra hor, legenda bat berreskuratzeko esku artean daukan «dokumentua»: oso antzinakoa den dokumentua. *Aïtor* plazaratu eta bi urtera argitaratu zuen *Histoire primitiven* erakutsitako pentsamendura jo zuen legenda moldatzerakoan: filologia bide lagun harturik eraiki zuen Aitalehenaren figura.

Juaristik apologiatik legendatik baino hurbilago zekusan Xahoren legenda¹⁵. Motiboa *Histoire primitiven* egin aitorpenean egon daiteke: guztien gaitetik gorde den monumentua hizkuntza da. Xahok hala uste badu, hizkuntza du antzinatea aurkitzeko bitartekorik bikainena. Berez, horixe egin zuen *Aïtor*. *Légende Cantabren*: euskal hitzen esanahia abiapuntu hartuaz euskaldunen antzinatea berreraiki.

Jada XIX. mendekoa den Xahok badaki herri baten sorrerara zientzilari moduan hurbiltzeak eragozpen handiak dituela:

Les questions d'origine (euskaldunena) sont difficiles à résoudre, surtout quand il s'agit de peuples très-anciens, à moins qu'on ne se borne à tirer de la Genèse et de la tradition des Juifs toute la philosophie de l'histoire (Histoire primitive, 164).

XVI. mendeko historia ez da XIX. mendearen erdi inguruko historia bezalakoa. Aditzera eman denez, XVI. mendeko historia genero literarioetatik zientifikoetatik baino hurbilago dago, zientziari eskatzen zaion zorrotasunetik gutxi duelako, kontatzen ari denaren zehaztasunak baino kontraerak berak gehiago arduratzen baitu. XVI. mendeko historialariarentzat «Genezia» izan zitekeen iturri; XIX. mendekoak euskarri sendoagoak behar ditu.

¹⁵ Juaristi, J., 1987, *El linaje de Aitor. La invención de la tradición vasca*, 104.

Xahok *Histoire primitive* kaleratzen duenean, bi urteko bitzta baino ez du Aitorrek. Halere, antzinako historia moldatzeari ekiten dioenean, euskaldunen jatorria Tubalengan jartzen zutenak Bibliaren aztertzailetara mugatuz, jende ikasiaren artean ia hiru mendetako antzinatasuna lortua zuen Tubal Aitalehena ordezkatzeko: Aitor da euskaldunen Aitalehena:

L'Arabe et le Juif se vantent d'être issus, par Ismaël et Jacob, du patriarche Abram ou Abraham: les Ibères font remonter leur origine au patriarche Aïtor ou Aitjoren, dont le nom en langue euskarienne signifie exactement comme en hébreu, père grand, élevé, ou père de la multitude. L'Arabe et le Juif ne possèdent qu'un livre chacun, dans lequel sont cachés, sous un sceau mystérieux, les premières traditions des ancêtres, les oracles des anciens jours (Histoire primitive, 169).

Arabiarraren eta juduaren Aitalehenen parekoa jada ez da Tubal, Aitor baino. Horrela, Bibliak kontatutako hainbat gertakizunetan oinarrituz egindako jatorri-bilaketarekin amaitzen du Xahok: Garibayren esanetan, Tubal Noeren biloba zen; euskara Babelgo dorrearen eraikuntzak ekarritako hizkuntza-nahasketaren ondotik munduan barreiatu ziren 72 hizkuntzetako bat; nahasketa honetatik hamabi urtera etorritakoa, berriz, Tubal...

Aitalehen «laikoago» den Aitorri ematen dio Xahok ordura arte Tubal betetzen ari zen lekua. Haatik, XIX. mendearen bigarren erdian oraindik Tubalek Aitorrek baino toki zabalagoa hartzen du euskal adierazpen idatzian, bata, bestea, ala biak, aipatzera iristen diren testuen arabera.

Fikzioaren barrutian itxuratu zuen Xahok Aitor eta barruti horretan kokatuko da aurrerantzean bere bizilekua. Tubalek, berriz, historian egin zuen agerrera. Jatorri desberdinok, seguru aski, badute eraginik Aitalehen hauek XIX. mendearen bigarren erdian eskuratutako kokalekuan.

Esaterako, Hiribarrenek bertsoaz baliatuz paratu zuen bere *Euskaldunak* (1853). Bertsoa erabili arren, ez zituen entretenimendu soilerako ondu, hitzaurre modura taxututako «Euskaldunei bi hitz hastean»-en zioenez. Helburu zehatza eskuratzeko paratu izana aitortzen du: euskaldunak Argien Mendea abian jartzera deitzeko. Hitzaurrearen ondotik, lehen kapitulu izendatzen duena dator, «Iberia (euskaldunen jatorria)» izenburupean. Euskaldunak Argien Menderako jauzia egiteko ordua duela hitzaurrean adie-

razi duen Hiribarrenek Iberian dakusa euskaldunen jatorria. Garibayren esanetan, Tubal Espainako lehen errege izan bazen, Hiribarrenek Iberiako bigarren errege legez aurkezten du Tubal. Besterengandik jasotako datua du. Aipatu eta guzti egiten du iturria: Beros¹⁶.

Euskalduna Argien Mendeari ongi etorria eman beharrean zegoela uste zuen Hiribarrenenentzat, XIX. mendearen bigarren erdian bizi den Hiribarrenenentzat, iberiar erregeen zerrendak ez du fidagarritasun zientifiko handiegirik:

*Zaharren eran oro sinhesten badire, / Iberian errege asko izan dire. /
Berosen arabera, huna pulikisko: / Ibero, Tubal, Brigo, Jubal, Horma,
Beko (273-276 bertso-lerroak).*

Argien Mendera igarotzea jomuga duen Hiribarrenek¹⁷ iberiar erregeen zerrendari halako balio zientifikoa ematen badio, are balio zientifiko gutxiagokoa du Aitor: Aitorrek, alegiazko izaera du.

Denborak aurrera egin ahala, zientzia eta sorkuntza artistikoa gero eta gehiago berezi dira. Argien Menderako jauzia egitea asmo duen Hiribarrenen ohartzen da historiaren oinarrien ahuleziaz, iragan denboretako historialariak zientziaren barrutitik kanpo ibili izan direla. Hortik, «Zaharren eran oro sinhesten badire» bezalako adierazpena jotzea: zaharrak ditu iturri, zaharrron esanek izan ditzaketan ahulezia zientifiko guztiekin. Baldintza hauetan bada ere, Tubal iragan denboretako jakintsuek aipatua zuten, Aitor bere egunetako asmazioa baino ez zenean. Hor dago, seguru aski, gakoa, zeren eta antzinako jakintsuek jasotakoei, fidagarritasun handiagoa edo txikiagoa emanaz bada ere, bere testuan leku egin dien Hiribarrenek, kanpoan utzi du Aitor. Badirudi, dokumentu zaharretan lekukotzaren bat izatea nahitaezko baldintzatat jo duela bere kontaketa osagai bihurtzeko. Hala, Hiribarrenen testuan, Aitorrek eskuratzen ez duena eskuratuko du Aitorren legendaren errezitatzailea eta sortzailea den Larak. Sortzaile-errezitatzailea eta honen sorkariko pertsonaiaren artean funtsezko aldea dago: sortzaile-erre-

¹⁶ Kristo aurretiko III. mendean Babiloniako historialaria.

¹⁷ Ik. Toledo, A. M., 2010, «Arbasoak Hiribarrenen *Eskaldunak* idazlanean», *Euskera*, 55,3 (2010) 1165-1190.

zitatzailea (Lara) antzinako jakintsuek aipatua zuten, ez horrela sorkariko pertsonaia (Aitor). Lararen berri Silio Italikok ematen zuen: iturri hori partekatu zuten Hiribarrenek eta Xahok: Xahok gerrari paregabea izan zela esateko eta koblakari moduan nolakoa den erakusteko aukera emateko; Hiribarrenek, Eszipion eta Lararen arteko borroka nolakoa izan zen azaltzeko (681-748 bertso-lerroak).

Beraz, XIX. mendean jaiotako Aitorrek ez zuen ekarri Tubalen heriotzarik. Aitorrek ez du ordezkutzen Tubal XIX. mendearen bigarren erdian. Ezta Hego aldean ere, nahiz eta zabalpenik izan zuen eta hainbat testutako pertsonaia bihurtu zen. Norgehiagokan Tubalek jarraitzen du garaile izaten, euskaraz idatzitako testuetan behintzat. Esaterako, behin eta berriz Tubalengana jotzen duen Arrese Beitiak, kasu bakanen batean baino ez du jotzen Aitorrengana.

Ez da zientzia egitea Arrese Beitiaren xedea, baina Aitalehen bat behar izan zuenean, Tubal deitu zuen. Foruak galduta eta euskara hil zorian zekusala salatzerakoan, Tubal du gogoan, Tubal duelako Aitalehen. Frustrazio-iturri du orainaldia: euskara heriotzaren atarian da; foruek jasan berri dute azken murrizketa. Bada Aitalehena deitzeko beste motibo. Testuinguru honetan sarritan jotzen du Tubalengana, euskaldunen Aitalehenarengana, Arrese Beitiak: historiaren barrutian agerrera egina zuen Tubal lehenesten dio Aitorri, «zientziaren» alorrean hiru mende lehenago sortutako Aitalehena, literaturaren alorrean hogeit eta hamar urteko antzintasun soila duenaren aurrean, alegia. Sinesgarritasun handiagoa izan zezakeen Tubalek: jakintsuen artean jaio eta bizi izana zen hiru mendez, Aitor, berriz, erromantikoek gogoz jorratu zuten genero literario batean jaioberri da. Bestalde, Arrese Beitia Hego aldeko idazlea da. Baita Tubalen hiru mendetako tradizioa ere. Horrenbestez, bere testuingururik hurbilenean indar iradokitzaille handiagoa izan zezakeen. Gainera, Tubalek abantaila nabariak zituen foruak errotik moztu dituzten honetan; izan ere, Tubal zen euskal komunitatearen jatorrizko independentziaren euskarri eta jatorrizko independentzia hori autogobernatzeko eskubideak galdatzeko oinarri. Beraz, Arrese Beitiak izan zezakeen arrazoirik Aitalehen zaharrari eusteko, nahiz eta honen oroitzenak bere bertsoak harrapatzen dituen egunetan Aitorren oihartzuna zabaltzen ari zen Hego aldean: 1878-1879 urteetan argitaratu

zuen Campionek frantsesetik gaztelaniara egindako itzulpena eta 1879an bertan kaleratu Navarro Villosladak *Amaya o los vascos en el siglo VIII*. Juxtu 1879an Antoine d'Abbadiek Elizondon antolatu zituen Lore-Jokoetara aurkeztu zuen Arrese Beitiak «Ama euskeriari azken agurrak». Elizondon saritu zuten poesiak euskarari azken agurra egiteko ez zuen deitzen Aitor, Tubal baino, Xahoren legenda euskara Aitorren hizkuntza zela erakusten ahalegindu izanagatik:

Zori gaiztoan negargarri ta / Dot sentimentu andia, / Geure lur maite dakustalako / Gaztelatuta jarria; / Bestela erdu, erdu ikustera, / Tubal euskalaria; / Baña, ez dozu ezagutuko / Oraiñ zure jatorria.

¿Nun dira bada zure semiak / Foru ta euskera zaliak? / ¿Nun dira bada, Tubal, gure aita, / Zure ondorengo garbiak? / ¿Nun dira bada zure ume zintzo / Eta leyalen legiak? / ¿Nun dira orain, orain negarrak, / Nun dira nire begiak?

Beietan iya ez dot ikusten / Tubalen ume zintzorik, / Ez dalako gaur emen entzuten / Erderaz baño besterik; / Onexek dauka nire bionta / Naibagez erdibiturik, / Ez dodalako gure euskera / Osatuko dan usterik¹⁸.

1880an Maulen saritu zioten «Bizi da Ama Euskera»n ere, Tubal dakar euskara osatzera:

Bakia zugaz, baita anayakaz / Natortzu iragartera; / Tubal Aita naz, zerutik nator / Amatxo osatutera, / Atsegin eta pozez beterik / Zerutar danak batera, / Kantetan dabe izketa artean / Garbiena da Euskera (22-23).

Euskal-Erria aldizkarian 1882an ezagutzera eman zuen «Neguko goix zo-garri bat» bertsoan Tubalekin jarraitzen du:

Beragan eukalako uste os-osua, / Oraiñ egiaztu da itz Jaungoikozkua; / Tubal gure Aitari eukan agindua, / Lur au zala izango aiñ berarizkua, / Deitu eyoen danak zorionekua (35).

¹⁸ Arrese ta Beitia, F., 1957, *Olerkiak*, Bilbao: Euskal Idazleak, 17-18. Aurrerantzean egingo diren aipamenak argitalpen honetatik jasoko dira.

Baita 1883an Hondarribian saritu zioten «Uste ez neban ordu bat» konposizioan ere:

Ta izket aiñ miragarria, / Armenia'tik Aita Tubal'ek / España'ra
ekarria (51).

Jakinaren gainean egindako aukera da, Arrese Beitiak izan bazuelako Aitorren berri, Jose Manterola jaunari 1882an eskaini zion «Nere erriko ujola» bertsoak erakusten duen bezala:

Aurrera beti euskaldun lege / Santua gordetzekoa, / Dalako berau
Jaunak Aitorri / Antziña emandakoa (55).

Neurtitzaz baliatu izanak uztartzen ditu Hiribarren eta Arrese Beitia, baina Argien Mendea abian jartzea asmo izateak zientziaren barrutira bultzatzen zuen bitartean Hiribarren, ez zuen horrelako osagai baldintzatzailerik Arrese Beitiak. Halere, Tubal hautatu zuen: Tubalek bizirik dirau XIX. mendearen azken laurdenean.

Aitalehen bakoitzak eskuratutako proiektzioa alde batera utzita, kontua da biak egiteko berbera betetzeko jaiotakoak direla. Historia ala legenda izan sorleku, Bibliako gertakizunak abiapuntu hartu ala hauekin hautsi, Tubal nahiz Aitor, identitate bat eraikitzeke bitarteko izan ziren, garaiek identitate batekin aurkeztea nor izateko oinarritzko eskakizun bihurtu zutenean: Aro Modernoan estatuen jaiotzarekin, XIXan, nazionalismoenekin. Herri bat osatzen zela eta herri horren nortasun-agiriaren ezaugarriak gainerakoei erakutsi beharra egon zenean, egin zuten agerrera Aitalehen hauek. Euskarak ez zuen erdietsi botere politikotik etorritako bultzadarik ez zelako eratu estatuturik hizkuntza ofizial bihurtu zuenik. Aro Modernoan estatu baten babes politikorik gabe gelditzeak komunitatea higadura-prozesu batean barnerratu du: 1853an Hiribarrenek esaten zuenez, euskaldunek hizkuntza arrotzak ikasten dituzte, euskaraz ia irakurtzen jakin gabe; badakite frantses errege handiak izan direla, baina ez dakite ezertxo ere euskaldunen balentriez; euskaraz jakiteak ez du ezertarako balio; liburu on guztia frantsesez egina da eta ez dago euskaraz baliorik duen libururik... Urte batzuk geroago, 1876az gero, Arrese Beitiak dioenez, euskara hil zorian da, foruak galduak dira... Giza komunitatearen egoeraz balorazio hauek egin aurretioxan, 1845ean, jaio zen Aitor. Aitorren egitekoa euskalduna nor izan den erakus-

tea da. Egiteko berbera izan zuen ia hiru mende lehenago jaio zen Tubalek. Orain, XIX. mendean, oraindik bizirik dirauen Tubalek eta jaioberri den Aitorrek egiteko berberarekin jarraitzen dute: giza talde baten nortasunaren ezaugarriak adierazi, giza talde horren autoestimua igo, euskal giza komunitateari aitortzen dioten nortasunak heriotza saihestuz, bizirik jarrai dezan.

Aipatutako bibliografia

ARRESE TA BEITIA, F., 1957, *Olerkiak*, Bilbao: Euskal Idazleak.

BOUSOÑO, C., 1981, *Épocas literarias y evolución. Edad Media, Romanticismo, Época Contemporánea*, I, Madrid: Editorial Gredos.

CHAHO, J.A., 2008, *Aïtor.-Légende Cantabre. Aitor: Leyenda Cántabra. Aitor-Kantabriar kondaira*, Bilbao: Erevan.

———, «La leyenda de Aitor», *Revista Euskara*, I (1878) 220-230, 241-248, 281-289; II (1879) 12-17, 44-52. Traducido del original francés por D. Arturo Campion.

———, 1847, *Histoire primitive des Euskariens-Basques*, I, Madrid, Bayonne: Chez Jaymebon Éditeur.

GARIBAY, E. DE, 1628, *Los quarenta libros del Compendio Historial de las Chronicas y universal Historia de todos los Reynos de España*, I, Barcelona: Sebastián de Cormellas.

HIRIBARREN, J.M., 1994, *Eskaldunak*. Patxi Altunak, Gurutze Aldabaldetrekuk eta Amaia Bonetak prestatutako edizioa, Bilbao: Udako Euskal Unibertsitatea.

HUMBOLDT, W., 1975, *Los vascos: apuntes sobre un viaje por el País Vasco en primavera del año 1801*, Donostia: Añamendi Argitaldaria.

JUARISTI, J., 1987, *El linaje de Aitor. La invención de la tradición vasca*, Madrid: Taurus Ediciones.

MARAVALL, J.A., 1986, *Antiguos y Modernos*, Madrid: Alianza Editorial.

ROMERO, D., 2006, «Introducción», in Romero Lopez, D. (ed.), *Naciones literarias*. Barcelona: Anthropos Editorial.

TOLEDO, A.M., 2010, «Arbasoak Hiribarrenen Eskaldunak idazlanean», *Euskera*, 55,3 (2010) 1165-1190.

TOVAR, A., 1980, *Mitología e ideología de la lengua vasca*, Madrid: Alianza Editorial.